

Касяненко Д. С.,

Інститут філології Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ДО ПИТАННЯ СИСТЕМНИХ ВІДПОВІДНИКІВ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ

У статті досліджено підходи вітчизняних та зарубіжних науковців щодо вивчення та розуміння системних відповідників у сучасному перекладознавстві, запропоновано аналіз їхніх класифікацій та приклади крізь призму перекладу термінів європейського права.

Ключові слова: системні відповідники, переклад термінів європейського права.

Стаття посвячена аналізу підходів отечественных и зарубежных исследователей к изучению и пониманию системных соответствий в современном переводоведении, приведены классификации и примеры с позиции перевода терминов европейского права.

Ключевые слова: системные соответствия, перевод терминов европейского права.

This article is focused on the problem of the terminological equivalents, approaches of domestic and foreign researches to the terminological equivalents study and conceptions in the modern translation were analyzed, classifications and examples from the position of European law terms translation were identified.

Key words: terminological equivalents, European law terms translation.

Питання системних відповідників має центральне значення як для теорії, так і для практики перекладу і особливе важливе в контексті юридичного перекладу, оскільки юридичний термін – це ключ до розуміння та адекватного відтворення юридичного тексту. Вказана проблематика не є новою для перекладознавства [1-11], про що свідчить еволюція підходів до понять еквівалентність → еквівалентний відповідник → еквівалент → відповідник.

Мета даної розвідки – дослідити підходи вітчизняних та зарубіжних науковців до питання системних відповідників. Визначена мета передбачає розв’язання таких завдань – проаналізувати існуючі класифікації системних відповідників і навести відповідні приклади крізь призму перекладу юридичних термінів європейського права. Об’єктом дослідження слугують системні відповідники, представлені юридичними термінами європейського права у німецькомовних законодавчих актах ЄС та їхніми перекладами українською мовою.

Термінологічний склад правничої мови поповнюється з різних джерел, проте найважливішим джерелом надходження нових термінів у галузі європейського права слугує перекладацька діяльність. Оптимальним варіантом перекладу юридичних термінів є пошук системних відповідників вихідної мови (ВМ) і цільової мови (ЦМ).

Завдяки “теорії закономірних відповідників” Я. І. Рецкера [4], поняття еквівалентності поширюється лише на співвідношення між лексичними одиницями ВМ та ЦМ. При цьому автор “теорії закономірних відповідників” під еквівалентом розуміє “постійний рівнозначний відповідник, який, як правило, не залежний від контексту” [4, с.11]. Таке вузьке розуміння еквівалента пояснюється тим, що родовим у системі понять виступає “відповідник”, а видовим – “еквівалент” та “варіантний відповідник” [7, с. 76]. В. І. Карабан звертає увагу на те, що на практиці всі елементи денотативної системи ВМ поділяються на дві групи: (1) ті, що вже мають відповідники в ЦМ → “перекладні еквіваленти” та (2) ті, що (ще) не мають відповідників в ЦМ → “безеквівалентні одиниці” [2, с. 18].

Фахівці пропонують розв’язувати проблему добору відповідників за допомогою певних *способів* та *прийомих перекладу*. В їхню основу загалом покладені такі перекладацькі прийоми як “*підстановки*” та “*трансформації*”. Слідом за Л. К. Латишевим, під *підстановкою* ми розуміємо прийом перекладу, який здійснюється за умов максимального можливого семантико-структурного паралелізму ВМ та ЦМ. *Трансформація* – перехід вихідного тексту (ВТ) у цільовий текст (ЦТ) за відсутності тих чи інших мовних паралелей [3, с. 95]. Досліджуваний практичний матеріал доводить, що пошук термінологічних відповідників здійснюється за допомогою *лексичних підстановок*.

У сучасному перекладознавстві на позначення термінологічних (лексичних) відповідників використовують такі терміни: еквівалент (Äquivalent) [6, с. 211], співвідношення еквівалентності (Äquivalenzbeziehung – лейпцизька школа) [11], відповідники (радянська школа) [5; 6] тощо. Таке розмаїття позначень зумовлене відмінностями теоретичних концепцій, обраних як основа класифікацій, а також тим, що визначення поняття “еквівалент” і досі викликає чимало суперечок серед перекладознавців.

Німецькі дослідники під *еквівалентністю* в термінології розуміють “відповідність понять лексичних одиниць вихідної та цільової мов” [11, с. 233]. Російські та українські дослідники надають перевагу терміну “відповідник”, а не “еквівалент” і розуміють під ним знаковий спосіб перекладу лексичних одиниць, тобто “перехід від знаку ВМ до знаку ЦМ” [5, с. 263].

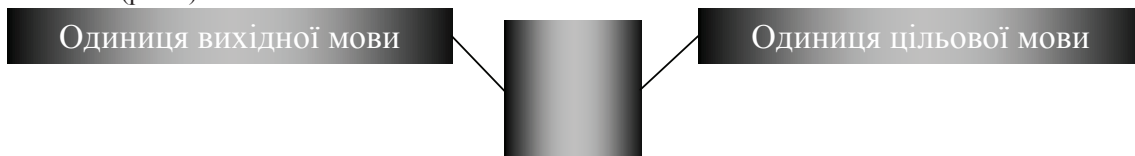
Німецькі дослідники виділяють типи *перекладацьких відповідників*. *Отто Каде* [10, с. 57] виокремлює чотири типи еквівалентності лексичних одиниць: (1) *повна еквівалентність* (totale Äquivalenz) → співвідношення 1:1 – лексичні одиниці мають абсолютні відповідники на рівні вираження та змісту у ВМ та ЦМ, наприклад: (нім.) m. Kandidat – (англ.) candidate – (укр.) кандидат; (2) *факультативна еквівалентність* (fakultative Äquivalenz або Eins-zu-Viele чи Viele-zu-Eins-Äquivalenz) → співвідношення 1:X або X:1 на рівні вираження; 1:1 на рівні змісту, наприклад: (нім.) m. Präsident – (англ.) President – (укр.) президент, голова; (3) *часткова еквівалентність* (approximative Äquivalenz / Teiläquivalenz) → співвідношення X:X на рівні вираження, 1:½

на рівні змісту, наприклад: (нім.) m. Geber, m. Informationsgeber, m. Fühler, m. Sensor – (англ.) Sensor; (4) **нульова еквівалентність** (Nulläquivalenz) → співвідношення 1:0 або 0:1 – еквіваленти відсутні: (нім.) m. Ombudsmann – (англ.) Ombudsman – (укр.) омбудсмен, уповноважений у справах громадян.

Вернер Коллер у своїй концепції “типи співвідношень еквівалентності” (Typen der Äquivalenzbeziehungen) [9, с. 228] розглядає п’ять типів перекладацьких відповідників: (1) **співвідношення 1:1** (Eins-zu-eins-Entsprechung). За такого типу відносин еквівалентності одиниці ВМ замінюються словниковими відповідниками ЦМ, тобто відбувається **субституція** (Substitution). Складнощі перекладу виникають у разі наявності в мові перекладу паралельних відповідників – синонімів на денотативному рівні тощо; (2) **співвідношення 1:1,2,3...n** (Eins-zu-viele-Entsprechung). Коли вихідному поняттю відповідають у мові перекладу кілька понять, наприклад: (нім.) f. Straße – (англ.) Street, road – (укр.) вулиця, дорога, траса, шосе. Завдання перекладача – обрати доречний еквівалент, що стає можливим завдяки контексту. (3) **співвідношення 1,2,3...n:1** (Viele-zu-eins-Entsprechung). Цей тип еквівалентності лексичних одиниць наявний у тому разі, якщо у ВМ існують декілька понять та позначень для них, в той час як у мові перекладу їм відповідає поняття з одним позначенням. Завдання перекладача – нейтралізувати розбіжності вихідної та цільової систем за допомогою перекладацьких прийомів. (4) **співвідношення 1≈½** (Eins-zu-Teil-Entsprechung). Коли вихідне поняття має декілька значень, проте в певній ситуації / контексті йому відповідає єдиний варіант еквіваленту в ЦМ, наприклад: (нім.) beherrschende Stellung – (укр.) панівне становище. (5) **співвідношення 1:0** (Eins-zu-Null-Entsprechung). У цьому разі йдеться про переклад безеквівалентної лексики, коли в ЦМ відсутнє відповідне вихідне поняття внаслідок тих чи інших позамовних факторів, наприклад, переклад термінів-реалій. Завдання перекладача – заповнити наявну лаку за допомогою існуючих перекладацьких прийомів: m. Sejm – Сейм тощо.

Російський учений **Л. К. Латишев** з позиції співвідношення одиниць ВМ та ЦМ виокремлює п’ять типів перекладацьких відповідників:

абсолютні еквіваленти – лексичні одиниці, аналогічні за структурою, їхні значення у ВМ та ЦМ повністю збігаються (рис 1).

Наприклад:

(укр.) *монетарна політика* = (англ.) *Monetary policy* = (нім.) *f. Geldpolitik*

Рис 1. Абсолютні еквіваленти

До цієї групи належать: деякі інтернаціоналізми; науково-технічні терміни; терміни, що позначають рідинні стосунки; власні назви. Дослідник зазначає, що цей тип відповідників не слід недооцінювати, адже дії перекладача не завжди зводяться до простої підстановки однієї лексичної одиниці замість іншої. Особливо небезпечними так звані абсолютні еквіваленти є для перекладачів-початківців, які через брак досвіду, спокусившись “зовнішньою подібністю двох лексичних одиниць різних мов, неправомірно ототожнюють їхні значення” [6, с. 36].

проста альтернативна заміна – лексичні одиниці аналогічні за їхньою структурою. Значення однієї лексичної одиниці ВМ передається декількома одиницями ЦМ та навпаки (рис 2).

Рис 2. Проста альтернативна заміна

Такий тип відповідників зустрічається рідко, і вибір еквівалента ЦМ не становить особливої проблеми. Л. К. Латишев та інші дослідники зазначають, що для перекладу відповідників цього типу застосовується також конкретизація (замість одиниці з широкою семантикою обирається одиниця з вузькою семантикою) або генералізація (одиниця з вузьким значенням перекладається одиницею з широким значенням) [4, с. 41-44; 6 с. 39].

складна підстановка з диференціацією значення [3, с. 100] або **складна альтернативна підстановка** [6, с. 47] – найбільш поширений тип системних відповідників, коли значення одиниці ВМ перетинається зі

значеннями кількох одиниць ЦМ, проте не завжди передає його повністю [3, с. 99], тому перекладач повинен з'ясувати (інваріантно) значення вихідної одиниці та запропонувати її контекстуально-семантичний відповідник з урахуванням дефініцій тлумачних словників, контекстів та норм цільової мови (рис 3).

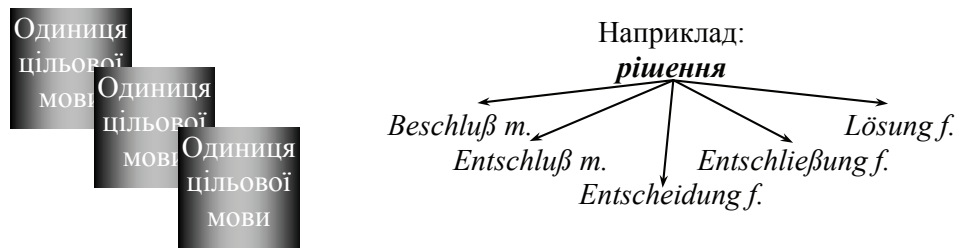

Рис 3. Складна підстановка з диференціацією значення або складна альтернативна підстановка

Лексично неадекватний перекладацький відповідник [3, с. 101] / *лексично неадекватний функціональний еквівалент* [6, с. 47] – одиниці ВМ та ЦМ навіть частково не збігаються за своїми значеннями, проте вважаються перекладацькими відповідниками за їхніми прагматичними функціями. У фаховому перекладі цей тип відповідників має місце, коли “стандартне мовне формулювання ВМ замінюється функціонально-тотожним стандартним формулюванням цільової мови” [6, с. 47]. Функціональні відповідники представлені лексичними одиницями з різною семантикою, проте в робочих мовах вони виконують ідентичні функції (рис. 4).

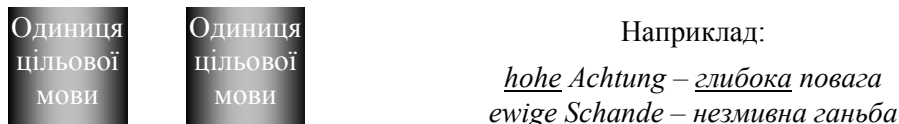

Рис 4. Лексично неадекватний перекладацький відповідник / лексично неадекватний функціональний еквівалент

Відсутність лексичного відповідника в системі ЦМ – в перекладознавстві називається безеквівалентністю. Це означає, що вихідна одиниця не має готового відповідника в лексичній системі ЦМ, і перекладач повинен самостійно заповнити наявну лакуну, при цьому він послуговується спеціальними способами перекладу безеквівалентної лексики (рис 5).

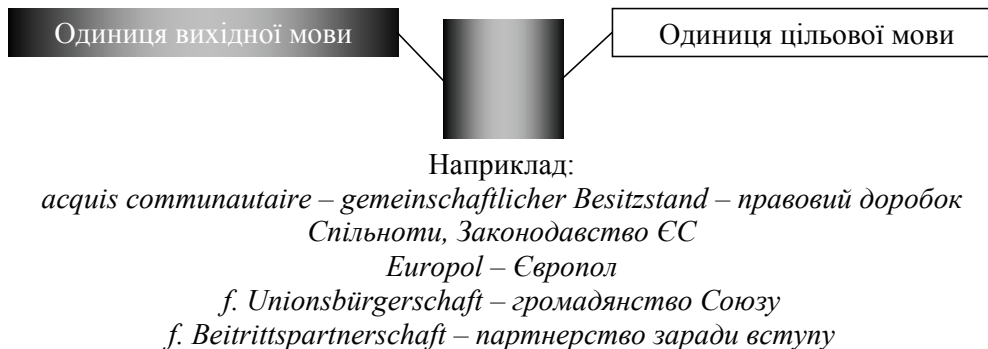

Рис 5. Відсутність лексичного відповідника

Таким чином, в основу більшості класифікацій системних відповідників покладені такі прийоми перекладу, як підстановки і трансформації. Безеквівалентну лексику сучасні дослідники часто вивчають окремо і, на відміну від О. Каде (4 тип), В. Коллера (5 тип) та Л. К. Латишева, не відносять її до групи нульових відповідників [1]. Відомий перекладознавець Ж.-Р. де Гроот – практик і теоретик юридичного перекладу, активний дослідник проблематики перекладу юридичної термінології, пропонує називати їх “deskriptivними еквівалентами” [8, с. 222] через те, що перекладач змушений заповнювати термінологічні лакуни описовим або пояснювальним перекладом. У цьому контексті слід підкреслити, що під час перекладу юридичних термінів, за Ж.-Р. де Гроотом, повна еквівалентність має місце, якщо а.) галузі права, в яких здійснюється переклад, хоча б частково уніфіковані або гармонізовані у вихідній та цільовій правових системах (наприклад, в ЄС) і, відповідно, у задіяних юридичних мовах; б.) поняття з однієї правової системи запозичується в іншу в результаті рецепції права. В усіх інших випадках повна еквівалентність понять ВМ та ЦМ є, радше за все, винятком.

Проблему перекладу безеквівалентної лексики дослідники вирішують по-різному, але в основі більшості підходів покладені певні *способи перекладу* безеквівалентної лексики, аналіз яких зумовлює подальші вектори наукових досліджень зазначеної проблематики.

Література:

1. Дзенс Н. И. Теория и практика перевода : учебное пособие / Н. И. Дзенс, И. Р. Перевышина, В. А. Кошкарров. – Санкт Петербург : Антология, 2007. – 560 с.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В. І. Карабан // Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. Ч 2. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 304 с.
3. Латышев Л. К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания / Л. К. Латышев. – М. : Просвещение, 1988. – 159 с.
4. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика : очерки лингвистической теории перевода / Я. И. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 216 с.
5. Сдобников В. В. Теория перевода / В. В. Сдобников, О. В. Петрова. – М. : АСТ : Восток-Запад : Владимир : ВКТ, 2008. – 448 с.
6. Стрелковский Г. М., Латышев Л. К. Научно-технический перевод : пособие для учителей нем. яз. / Г. М. Стрелковский, Л. К. Латышев. – М. : Просвещение, 1980. – 175 с.
7. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 215 с.
8. Groot G.-R. Rechtsvergleichung als Kerntätigkeit bei der Übersetzung juristischer Terminologie / G.-R. de Groot // Sprache und Recht [Hrsg. U. Haß-Zumkehr]. – Berlin ; New York : de Gruyter, 2002. – S. 222–240
9. Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft / W. Koller. – 7., Auflage. – Heidelberg: Wiesbaden : Quelle & Meyer, 2004. – 343 S.
10. Prunč E. Einführung in die Translationswissenschaft : Orientierungsrahmen / Hrsg. E. Prunč. – 2., erweiterte und verbesserte Auflage, Band 1. – Graz : Institut für Translationswissenschaft, 2002. – 374 S.
11. Wiesmann E. Rechtsübersetzung und Hilfsmittel zur Translation: wissenschaftliche Grundlagen und computergestützte Umsetzung eines lexikographischen Konzepts. / E. Wiesmann. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2004. – Bd. 65. – 485 S.